

Оригинални научни рад

УДК: 005.334:338.48; 338.482:316.485.24

Тероризам-тешко предвидива безбедносна претња у туризму

Душко Томић^{1*}, Предраг Лечић¹, Јелена Динић^{1*}

¹ Универзитет Унион – „Никола Тесла“, Факултет за инжењерски менаџмент

Сажетак: У раду се разматрају основни индикатори безбедносних аномалија присутних у процавању специфичних односа који имају тероризам и туризам, односно разлози због којих је туризам интересантан за терористе, презентирају се последице терористичких напада на туристичку привреду и указује на најзначајније мере из области кризног менаџмента које су поједине земље користиле у ублажавању ефеката терористичких напада на туристе, туристичке дестинације, националну економију и имиџ земље. Аутори оцењују да је након терористичких напада од 11. септембра 2001. у САД, тешко примењивати старе методе и стратегије у враћању поверења туриста у туристичке дестинације, те да сваки конкретан случај захтева брижљиву анализу. Ново време носи и нове садржаје у постулатима изградње антитерористичког инжењеринга, све у циљу адекватне реакције на тероризам као тешко предвидиву претњу уопште, не, само у туризму.

Кључне речи: тероризам, туризам, туристичка привреда, медији, кризни менаџмент

JEL класификација: K14, L83

Terrorism - a hardly predicted threat in tourism

Abstract: The paper discusses the basic indicators of security anomalies present in studying specific relationships between terrorism and tourism, i.e. the reasons for which tourism is attractive for terrorists. It further presents the consequences of the terrorist attacks on tourism industry and points to the most significant measures in the field of crisis management used by individual countries in mitigating the effects of the terrorist attacks on tourists, tourism destinations, national economy and a country's image. The authors come to the conclusion that after the terrorist attacks of 11 September 2001 in the USA, it is hard to apply the old methods and strategies to restore the confidence of tourists in a tourism destination, and that each specific case requires a careful analysis. The present times imply new contents in the implementation of counterterrorist engineering. It all aims at providing adequate responses to terrorism as a serious threat, which is hardly predictable in general terms, not only in tourism.

Keywords: terrorism, tourism, tourism industry, media, crisis management

JEL classification: K14, L83

* jelena.dinic@fim.rs

1. Увод

Појам “претња” у речницима и енциклопедијама одређен је у смислу да угрожава или може угрозити нечију безбедност. Дефинисање појма “претња” на начин, попут “Претња је оно чиме се прети или што прети” и глагол “Претити: 1. речима или знацима предочавати нешто непријатно, 2. навестити нешто рђаво и 3. предстојити потврђује негативну околност претње (Ковачевић, 2002, стр.11). То је евидентно и у дефиницијама: “Претњом се неко присиљава на послушност било уценом или силом. Наизглед безначајна претња може да постане опасна” и “Претња је намера да се нанесе штета или да се спроведе казна, као назнака неког непожељног или непријатног догађаја” (Ковачевић, 2002, стр. 18). И у правној сфери, појам “претња”, је негативно одређен, односно дефинисан као облик психичке принуде и постоји када се некоме ставља у изглед доношење зла да би се, на тај начин, утицало на његову слободу одлучивања. Лице треба да прети тако као да ће оно лично нанети зло. Може се извршити на различите начине: усмено, писмено и конклюдентним радњама.

У Војном лексикону (1944), појам “претња” је веома садржајно одређен, првенствено са аспекта комуникације између држава, односно претња је врста притиска са позиције силе, којим се супротна страна жели застрашити и исцрпљивати, како би се присилила на одређене уступке. Може бити употребом војне силе, економским санкцијама, политичким мерама и сличних. Најчешће се комбинује са демонстрацијом војне силе, психолошко-пропагандним дејствима. Може да буде увод у оружану агресију. Претња обухвата агресивне и војне притиске субјекта опасности против објекта напада противника с циљем да га омаловаже, уруше, потчине или униште. Циљ субјекта претње је да вољу објекта напада (пријатељ, савезник, партнер, противник, непријатељ), потчини својој вољи у складу са својим циљевима и интересима.

Претња се у литератури често објашњава као стављање у изглед штете за другог субјекта ако се не повинује захтеву претиоца, да се претњом друга страна може наводити на чињење или нечињење и да је највиши и правно признат облик претње био ултиматум, који је подразумевао примену оружане силе, уколико се друга страна не понаша на жељен начин“, неминовно упућује на питање: да ли тероризам представља безбедносу претњу некоме, уколико његов носилац није суверен субјект (држава)?

Комплексан одговор захтева узимањем у обзир бројних чиниоца и чињеница, а првенствено, нужно је реалистично схватање о томе да тероризам представља асиметричан облик агресије и тиме, изражену безбедносу претњу. При томе треба поћи од тога да на почетку 21. века, на међународној сцени делује рекспектабилан број актера који се налазе у међусобно зависним односима, од појединаца до супранационалног нивоа. У ствари, цео свет функционише као једна универзална и сложена мрежа интеракција. Зато, еволуционе или револуционарне промене у једном делу међународног система изазивају, било директне или индиректне, позитивне или штетне, последице и на остатак система. Таква међузависност, међутим, не подразумева хармонију односа, већ „неједнако уравнотежену узајамну зависност“ (Нye, 1992). С обзиром да државе, међународне организације и невладине организације, имају различиту моћ и утицај, однос међу њима не може бити једнак. Реч је о симетричној или асиметричној међузависности чије показивање у процесу остваривања циљева и интереса на одређен начин резултује томе да међународна заједница представља својеврсну арену, презасићену изазовима и претњама, а одлучиоци појединих субјеката у суочавању са

регистрованим изазовима и претњама држе се принципа „постизање циља оправдава употребу свих расположивих средстава“.

2. Тероризам и туризам

Пре потврђивања става о томе да тероризам представља облик асиметричне агресије, презентујемо неке основне чињенице о појмовима симетрија и асиметрија. Са стратегијског становишта симетрија се поима као борба равноправних противника, дисиметрија као настојање једног од њих да стекне квалитативну и квантитативну предност, док асиметрија одговара обрнутом поступку, а то је да се искористе све слабости супарника и нанесе му се што већа штета. Митолошки гледано, порекло асиметрије између два супротстављена човека чија се моћ драстично разликује може се приписати Давиду који је победио Голијата надомак Јерусалима (Bedar, 2001), а инспирације за асиметричан сукоб између људских колективитета налазе се у филозофији Сун Цу Вуа, који је победу над непријатељем видео у стратегији којом је сопствена штета минимална, а непријатељу намеће што веће губитке. Асиметрија подразумева да један учесник у одређеном сукобу је дисиметричан (слабији) у свим аспектима или само неким аспектима моћи у односу на противника. Он такав недостатак настоји да компензује употребом сопствених снага на потпуно неочекиван начин за противника (тактички поступци, неуобичајена врста оружја, избор објекта и места напада итд.) чија ефективност (причињена штета противнику – губици у људству и нарочито психолошки ефекат) је у толико великој мери опипљива (видљива) да је његова противреакција (офанзивна одбрана) често компромитујућа, јер је карактерише прекомерна употреба силе, одмазда, тзв. „коллатералне жртве“ и сл. Имајући на уму наведено, под асиметријом у неком конфликту треба подразумевати да један учесник одбија правила борбе која намеће други учесник (противник) и други ауторитети (међународни), чинећи тако сопствену ангажованост, односно све своје угрожавајуће делатности (не-смртоносне и смртоносне) тешко предвидивим (непредвидивим) и то, пре свега: с аспекта снага које их предузимају, с аспекта непосредне жртве (на пример, цивили)против које се предузимају, с аспекта средстава која ће бити употребљена, с аспекта места (простора) где ће бити предузете, с аспекта времена (када се предузимају) и, с аспекта могућих ефеката (изазваних штетних последица). Може се констатовати да асиметричну ангажованост одређеног учесника у неком конфликту карактерише његову безрезервну опредељеност и констатно настојање да изненађује противника. Уколико показује такву способност, односно систематски постиже, макар само тактичких изненађења, тиме има изгледе да приреди и стратегијска изненађења и, остваривање неког важног циља.

Узимањем у обзир наведеног, може се претпоставити каквим су и коликим ризицима изложени, пре свега, стратегијски одлучиоци примарне жртве у процесу спречавања и сузбијања асиметричне агресије одређеног терористичког колективитета. Јер, целокупној ангажованости терористичких колективитета и индивидуа су својствена наведена обележја асиметрије – „одбијање правила борбе које намеће противник“. Из терористичког арсенала примера широм света који потврђују дотичну асиметрију, карактеристичан случај представљају терористички напади на САД 11. септембра 2001. године. У односу САД и терористичке мреже Ал Каиде, асиметрија је несумњиво била на страни САД у свим аспектима (војним, економским, информатичким, медијским, обавештајним), међутим асиметрична предност у погледу поседовања кључних информација пре самих напада била је у

корист Ал Каиде. Та привремена предност коју је поседовала Ал каида, оптимално је искоришћена за постизање стратегијског изненађења у односу на САД.

Третман тероризма као врсту агресије потврђује дефиниција појма „агресија“ у документима Организације УН „оружане банде и групе које једна држава упућује на територију друге државе ради подстрека терористичке или друге активности која је усмерена против територијалне целовитости или независности друге државе“ (Декларација 3131 Генералне скупштине УН, 1974). Имајући на уму да су изнимни терористички колективитети у некој држави који немају инострану подршку (нека држава или коришћење територије неке државе без знања њене владе), чија укупна моћ је неупоредиво мања у односу на примарну жртву, то указује да је реч о асиметричном облику угрожавања националне безбедности, односно о терористичкој агресији.

Суштина (дефиниција и објашњење) тероризма као безбедносне претње примарној жртви треба да се налази у државном документу под називом “Стратегија националне безбедности” или “Доктрина одбране”. Овај документ такође, треба да садржи и упутствено-обавезујуће ставове државним и друштвеним субјектима и снагама како да се суочавају са асиметричном терористичком агресијом. У том погледу, посебну могућност пружају садржаји таквог документа САД, који се периодично ажурира – актуелна администрација усвојила га је 2002, 2006. и 2010. године.

У вези са терористичком претњом, у основном доктринарном документу САД су формулисани ставови: “САД воде рат против терориста глобалног домета. Непријатељ није политички режим или особа или религија или идеологија. Непријатељ је тероризам – политички мотивисано насиље с предумишљајем које се врши над невинима. Била нам је потребна скоро деценија да схватимо праву природу те нове претње”.

У овом америчком документу из 2006. године, у његовом трећем поглављу “Јачање савеза ради наношења пораза глобалном тероризму и рад на спречавању напада на нас и наше пријатеље”, на веома разумљив начин су идентификоване претње и други облици опасности по безбедност Сједињених Држава, попут: “... Рат против тероризма није завршен. Америка је безбеднија, али још није сасвим безбедна. Како се непријатељ прилагођава нашим успесима, тако и ми морамо да се прилагођавамо... Терористичке мреже данас су расплуте и мање централизоване. Оне се више ослањају на мање хелије, које инспирише заједничка идеологија и које су мање вођене централном командном структуром... Победа над тероризмом на дужи стазе захтева да се сваки од ових чинилаца размотри појединачно. Величина демократије је у томе што она пружа одговор на сваки од њих... постоје четири корака која ћемо предузети у краткорочном периоду: спречити терористичке нападе пре него што до њих дође; онемогућити одметничке државе и савезнике терориста да добију оружје за масовно уништавање, које би користили без оклевања; ускратити терористичким групама подршку и уточиште које им пружају одметничке државе и онемогућити терористима контролу било које државе коју би користили као бази и лансирају платформу за терористичке нападе...” (The National Security Strategy of the United States of America, 2002).

Анализа стратегије и тактике неког терористичког колективитета чијом применом (извођењем агресије) покушава да оствари своје циљеве, представља добар метод за квалитетно сагледавање асиметрије на релацији терористи – примарна жртва. Терористи користе стратегију коју сматрају ефикасном за постизање пројектованих циљева. Њена основна обележја су офанзивност, подмуклост, бруталност, посредност и „бесконачна“ систематичност, односно изнуравање примарне жртве ради сламања њене воље. Тактичким (практичним) чињењем које обухвата

комплекс организованих и систематских не-смртоносних и смртоносних делатности против секундарне жртве с циљем да је убију, отму или застраше, настоје да изазову највећи могући страх у средини одакле потиче, рачунајући да ће тако остварити крајњи циљ. Да ли ће терористи успети да остваре пројектовани циљ, између осталог, зависи од њиховог реалистичног расуђивања и могућности, с једне стране, и наравно, могућности примарне жртве, са друге стране. Исход њихових могућности и стратегија може да буде: да терористи само истакну проблем или питање; да делимично остваре свој циљ; да у потпуности остваре свој циљ; да одгоде реализацију циља за извесно време и да одустану или уопште не успеју да остваре циљ.

Док у политичкој и безбедносној теорији и пракси постоји универзално сазнање о терористичком круцијалном (психолошком) оружју (изазван страх код примарне жртве), истовремено постоји прилична субјективност у погледу главног узрока том „најубојитијем“ оружју терориста. Наиме, игнорише се чињеница да „терористи чине само оно што им је дозвољено“, а то првенствено чине зато што примарна жртва није вољна(?), или није способна да непредвидиву терористичку претњу учини оптимално предвидивом. У складу с тим, стиче се утисак да се терористичка претња „не може открити“, односно да су терористи „неуништиви“. Наведена чињеница резултат је неадекватних антитерористичких стратегија које се не баве узроком тероризма. већ су фокусиране на санирање последица терористичких активности.

Несумњиво, асиметричну терористичку претњу је веома тешко открити, приоритетно зато што преовладавају примарне жртве које не придају адекватан значај тероризму у фази када представља безбедносни изазов. Реч је о распрострањеном превиђању ефективности терористичких тзв. не-смртоносних делатности (индоктринарне, пропагандне, финансијске, лобијатске...), без чије успешне реализације је незамисливо испољавање смртоносних делатности, односно тероризам као безбедносна претња. Финални производ не-смртоносних терористичких делатности Терористичко језгро (организатори и непосредни реализатори физичког насиља), представља финални производ не-смртоносних делатности, које када отпочне да показује оперативну способност (планира и изводи систематске нападе на секундарну жртву), терористичка претња постаје тешко предвидива.

У највећем броју случајева, укупан број чланова терористичког језгра је вишеструко мањи од броја активних помагача терористима (носилаца не-смртоносних делатности), а посебно, неупоредиво је мањи њихов број у односу на било коју врста противтерористичких снага (обавештајне службе, безбедносне службе, специјалне антитерористичке јединице). Стога, њихову невидљивост приоритетно треба тражити међу носиоцима не-смртоносних делатности, који осим што им обезбеђују услове за насилно испољавање, истовремено представљају извор попуне (регрутна база). Зато, веома је важно установљивање прага када поједини носиоци не-смртоносних делатности постају носиоци смртоносних терористичких делатности.

И у случају када надлежне институције (првенствено обавештајно-безбедносне) примарне жртве имају поуздане информације о свим члановима оперативног језгра терориста, веома је тешко установљивање размера и карактера претње. Будући да надлежне институције примарне жртве, независно од способности, нису у стању да све сазнају о терористима, то указује на рекспектабилне могућности терориста да нападну секундарну жртву, која је због своје бројности, оптимално неодбрањива. На пример (Мијалковски, 2005), два исламистичка терористичка колективитета „Исламска Тавхид група, Ал каида, Европа“ и „Бригаде Абу Хавс-ел Масри“ 24.

јула 2004. године су упутили претњу Италији у оваквом тону: „Италијани, саветујемо вам да прихватите нашу понуду, ако одбијете, колона аутомобила - бомби ће потресати ваше градове“ (ултимативна претња – захтев односила се на повлачење контингента италијанских војника из Ирака, нап. аут.). Ради осујећивања претње терориста о чијем броју и размештености нису имале поуздане информације, италијанске власти су, идентификовале и отпочеле појачано да обезбеђују 13. 000 потенцијалних мета напада (секундарних жртава) терориста.

Реч је првенствено о тзв. меким метама (цивила) које терористи нападају употребом класичног или импровизованог оружја с циљем да постигну масовност (убију и телесно повреде што већи број особа), спектакуларност и изазову највећи могући страх. Самоубилачки напади терориста представљају веома изражен аспект актуелне асиметричне терористичке претње, а расположива сазнања указују на тежњу терориста да користе неку врсту оружја за масовно уништавање и високу технологију. Међутим, имајући у виду да многи несuverени терористички колективитети имају квалитетне кадрове који оптимално користе модерну технологију за комуникацију, финансирање, регрутовање, пропаганду, израду средстава за насилно деловање и других делатности, дотична спрега није нужна. С тим у вези, евидентна је тенденција да терористи прошире број секундарних жртава напада. Наиме, осим директних напада на тзв. живе меке мете (цивиле), настоје да нападају индиректну секундарну жртву (објекти критичне инфраструктуре примарне жртве), ради компликовања животног амбијента свих грађана примарне жртве. У ствари, терористи све израженије показују своју асиметричну способност у смислу да буду непоновљиви у избору оружја које употребљавају, секундарне жртве коју нападају, амбијент у којем ће извести насилни акт и време када ће напасти секундарну жртву.

Терористи свесно бирају као мете туристе и туристичку привреду, јер им то помаже у остваривању више циљева, као што су публицитет, економско подривање земље и верски фундирано и идеолошки супротстављано политичким противницима. У очима терориста су туристи мета зато што се они посматрају као амбасадори својих земаља, као „меке“ мете и, често, због њихове симболичке вредности будући да су они индиректни представници непријатељских или ненаклоњених влада.

За сваки терористички колективитет напади на туристе су инструментализовани да би остварили стратешке циљеве у погледу подривања туристичке привреде те самим тим и економије нападнуте земље, као и обезбеђивања неопходног публицитета.

Анализом терористичких активности на тактичком нивоу, терористи користе туризам да би прикупили средства за финансирање будућих терористичких активности. Пљачкама, крађама и преварама туриста могу обезбедити одређена материјална средства. На стратешком нивоу, пак, напади на туристичке мете у функцији су постизања идеолошких циљева и дестабилизације економије земље, односно подривања моћи политичке елите кроз застрашивање потенцијалних посетилаца.

Терористи нападају туристе и да би постигли идеолошке циљеве, казнили своје сународнике који подржавају актуелну владу или поставили на дневни ред питање политичког легитимитета, приказујући владу неспособном у борби против тероризма.

Схватање да од развоја туризма локално становништво нема користи, те да туризам разара аутохтону економију и културу, може проузроковати насиље. Конфликт може узроковати и различитост животних стилова будући да су страни туристи представници идеолошких вредности, класног понашања и политичке културе

земаља из којих долазе. Разбацивање новцем, скупа одећа, најмодерније камере, фото апарати и друга вредна техника, накит итд. могу изазвати револт.

Као узрок тероризма усмереног ка туристичким метама могу се појавити и религијске, односно културне разлике. Сукоби између домаћина и гостију могу резултирати и из супротстављености културних вредности. Нека понашања туриста — попут конзумирања свињског меса или алкохола, коцкање, слободно облачење и слично, неспојиви су са исламском традицијом и културним вредностима. Хеба Азиз (Хеба Азиз) сматра да конфликт нема основ само у исламу, већ је делом и економске природе (сусрет екстремног луксуза и сиромаштва), док Салах Вахаб (Салах Вахаб) сматра да је понекад туризам мета терориста, зато јер се страни посетиоци виде као својеврсан облик неоколонијализма или, пак, као претња дубоко укорене-ним друштвеним нормама, традицији, систему вредности и религијским убеђењима.

Литература указује да туризам може бити порука и медијум комуникације који користе терористи. Он може инспирисати терористичко насиље подстичући политичке, религијске, социоекономске или културне фрустрације и може бити искоришћен као ефективно средство да се упути општија порука идеолошким и политичким противницима. Избор туриста као мете, дакле, никако није случајан. За терористе су симболизам, високи профил и медијска вредност међународних туриста сувише вредни да не би били искоришћени. Актуелни циљеви терориста обично нису жртве, несрећни туристи који представљају само средство, него пре друштвени систем уопште, влада или политички поредак. Односи између криминала, насилног тероризма и туризма могу се класификовати у различите групе у распону од туриста као случајних жртава, до екстремних случајева терористичких напада против туриста и туристичких објеката. Према томе, насиље се може разумети као порука која у медијским извештајима о инцидентима налази снажну резонантну кутију и досеже до најшире публике (Славковић, 2015). Треба подсетити да су неке терористичке организације посебно усмерене на туристе и туризам као на један од својих примарних циљева.¹

3. Закључак

Суочена са озбиљном претњом коју тероризам представља за туризам туристичка индустрија на глобалном и националном нивоу покушава да пронађе решење. У Хашкој декларацији о туризму из 1989. године, коју су донеле Интерпарламентарна унија и Светска туристичка организација, у осмом поглављу „Тероризам: претња туризму” захтева се да се с терористима поступа као с криминалцима, те да се они прогоне и кажњавају. Будући да туристичке дестинације постају све рањивије на политички мотивисано насиље, предложено је да туристички менаџери у своје опште планове одрживог развоја и маркетиншке/менаџерске стратегије укључе и планове кризног менаџмента да би заштитили односно повратили имиџ безбедности/атрактивности, уверили потенцијалне туристе да ће бити сигурни и помогли локалним превозничким и туристичким агенцијама у њиховом економском опоравку. Њихове препоруке укључују израду планова за случај кризе, успостављање кризног тима, развој приручника за кризне ситуације и успостављање партнерства са полицијом и другим службама за примену закона. Колико је то примењиво показују случаји Бугарске, Турске, Египта, Нигерије,

¹ Напад Ал Каиде у туристичком месту Шарм ел Шеик у Египту 2005.године, убиство туриста на плажи у Тунису 2015. године иведено од стране терористичке организације ISIL

Туниса и Француске, где су извршени терористички напади на туристе и комплексе туристичке привреде, а где није исказан адекватан одговор. Стога изградња антитерористичког инжењеринга није само намера, него свеопшта потреба.

Литература

1. Војни лексикон. (1981). Београд: ВИЗ.
2. Димитријевић, В. и Стојановић, Р. (1996). *Међународни односи*, Београд: Радничка штампа.
3. Ковачевић, Ж. (2002). Српско-енглески фразеолошки речник, Београд: “Филип Вишњић”.
4. Мијалковски, М. (2005). *Одговор тероризму*, Београд: ФЦО.
5. Московљевић, М. (2005). Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником, Београд: Гутенбергова галаксија.
6. Нye, J. (1992). *What New World Order*, Foreign Affairs, Spring.
7. *Правна енциклопедија*. (1979). Београд : “Савремена администрација”.
8. Saida, V. (May 2001). *L'asymetrie comme paradigme central de la strategie americaine*, Le Debat strategique, N 56.
9. Славковић, В. (2015). *Туристички криминалитет као изазов развоја дестинације*, ХиТ менаџмент, Год. 3(1): 108-116.
10. *The Encyclopeia Americana – international edition*. (1971). volume 26, New York: Americana Cooperation.
11. The National Security Strategy of the United States of America, White House, Washington, September 2002.
12. The Natonal Security of the United States of America. (2006). White House, Washington.
13. *Consice Oxford Dictionary*. (1997). Ninth edition, Oxford: Claredon Press.

Примљено: 20.07.2016. Враћено на дораду 27.09.2016. Прихваћено: 30.09.2016.